

Szent-Györgyi Albert az egyetem nevelő szerepéről

PUKÁNSZKY Béla

DSc, egyetemi tanár | Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

MTMT: 10001425 | ORCID 0000-0002-7662-1044
bela@pukanszky.hu

KEYWORDS

- university history
- Albert Szent-Györgyi
- history of pedagogical concepts

KULCSSZAVAK

- egyetemtörténet
- Szent-Györgyi Albert
- pedagógiai koncepciók története

ABSTRACT

Albert Szent-Györgyi on the educational role of universities | Albert Szent-Györgyi's thoughts on school, university, education, and upbringing occupied a special place in the history of pedagogical ideas in the middle third of the 20th century. The Nobel Prize-winning scientist expressed his opinion on this subject on several occasions with great persuasiveness. While discussing pedagogical topics, he strongly criticized the educational and teaching practices of his own time, as well as the world of public education and universities. According to sources, Albert Szent-Györgyi's ideas on pedagogical topics were organized into a concept over the years in terms of individual thought motifs. This concept has both unchanging and changing elements. It is particularly instructive and interesting from a pedagogical history perspective to reconstruct and interpret the process by which his concept of the main task of the university changed between 1930 and 1941.

ABSZTRAKT

Szent-Györgyi Albert iskoláról, egyetemről, oktatásról és nevelésről megfogalmazott gondolatai különleges helyet foglaltak el a 20. század középső harmadának pedagógiai eszmetörténetében. A Nobel-díjas tudós több ízben, igen nagy meggyőző erővel fejtette ki véleményét a témáról. A pedagógiai témák taglalása közben erőteljes kritikával illette saját korának nevelési és oktatási gyakorlatát, a közoktatás és az egyetem világát. A források tanúsága szerint Szent-Györgyi Albert pedagógiai témakörben kifejtett elképzelései az egyes gondolat-motívumok tekintetében koncepcióvá szerveződtek az évek folyamán. Ennek a koncepciónak vannak változatlan és vannak átalakuló elemei. Különösen tanulságos és pedagógiatörténeti szempontból érdekes annak a folyamatnak a rekonstruálása és értelmezése, amelyben az egyetem fő feladatáról alkotott koncepciója alakult át 1930 és 1941 között.

Előzmények: a „pedagógiai század”

A „hosszú” 18. század során átalakuló európai társadalmak közgondolkodásában a nevelés, a pedagógia kérdései egyre inkább a figyelem középpontjába kerülnek. A nevelés erőteljes tematizálódása a 18. századi társadalmi diskurzusokban nemcsak az individuális, gyermekközpontú koncepciók kialakulásának kedvezett. A pedagógiai esszék jelentős része a felnőttek társadalmának gyerekekkel, azok viselkedésével szemben támasztott igényeiről szólt és nem a gyerekek szükségleteiről.

A szigorú és következetes irányításon alapuló nevelés stílusa nyomta rá bélyegét az európai országokban fokozatosan kiépülő és tömegessé váló közoktatási intézményrendszerekben folyó nevelésre-oktatásra is. A felvilágosult abszolutista államberendezkedésű országok iskolái a tudást a társadalmi státusz függvényében porciózták ki a tanulóknak. A fő szempont a „nagy egész” érdekében kifejtett hasznos tevékenységre nevelés volt. A hasznosság elv érvényre juttatása az iskolaügy irányításának központosítása révén volt kivitelezhető. A centralizálás a központilag előírt tantervekben is testet öltött, amelyek a tudatosan kiszemelt és megszűrt művelődési anyag és módszerek révén egységes mederbe terelt neveléssel végső soron a tömegek forradalmi hevületét is le kívánták csendesíteni. A felvilágosult abszolutista központi hatalom a „közjó” érdekében

mindenkit a maga társadalomban betöltött szerepének, helyének, rangjának megfelelően kívánt „állapotbeli-nevelésben” (Standeserziehung) részesíteni.

Német orvosok iskolakritikája a 19. században

A nevelés szükségességéről, szinte korlátlan emberformáló és társadalmi rendszert stabilizáló erejéről folyó diskurzus a 19. századi pedagógiai publicisztikában tovább folytatódott. Az időközben kialakuló és Európa-szerte rendszerbe szerveződő elemi és középfokú oktatási rendszer megerősödése és intézményesülése nem ment zökkenők nélkül. Hamarosan kiütköznek a rendszer hibái is, amelyek közül az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó jelenség a középiskolai tanulók túlterhelése volt.

Kevésbé tudott tény, hogy ebben a diszkusszióban a német orvosok is részt vettek. Német földön már 1836-ban megjelent egy cikk egy korabeli újságban, a *Medizinische Zeitung* című lapban. Karl Ignatz Lorinser orvos „Az iskolai egészségvédelemről” [Zum Schutz der Gesundheit in den Schulen] című tanulmányában a gimnazisták túlterhelésére figyelmeztet (Plake, 1991. 149). Véleménye szerint a lélek nyugtalansága, fokozott igénybevétele az idegrendszer tömegének megnagyobbodásához vezetett a generációk során. Ezt a helyzetet az iskola csak rontotta. A tantárgyak és a házi feladatok tömege gátolják a természetes testi fejlődést. „A legszorgalmasabbak a leginkább esendőek, leginkább betegségekre hajlamosak” – írja Lorinser már 1836-ban (Közli: Plake, 1991. 150).

A tanulmány a porosz király kezébe került, aki utasította miniszterét egy tananyagcsökkentéssel kapcsolatos tervet kidolgozására. Ebben a gimnáziumok heti óraszámának felső határát 32 órában szabták meg, s előírták az óráközi szünetek időtartamát is. Szóba került a testnevelés iskolai tanításának bevezetése is, ám erre akkor még nem került sor. Mindenesetre javasolták, hogy a tanulók arra alkalmas tanárok vezetésével – tanítás után – önkéntes sportfoglalkozásokon vegyenek részt (Manoff, 1899).

Egy breslauer orvos, Hermann Cohn kutatásokat végzett, melyek nyomán 1867-ben azt állította, hogy a fiatalok megnövekedett szellemi igénybevétele, a megnövekedett „teljesítményelvárás” rövidlátáshoz vezet. A 19. század hetvenes éveiben publikációk egész sora jelent meg erről, és konferenciákat szerveztek az iskolai túlterhelés témakörében. A szakértők ekkorra már egyetértettek abban, hogy a túlterhelés nem csak a tanórákra korlátozódik. Csökkenteni kell a házi feladatok mennyiségét is úgy, hogy a velük való foglalkozás – a gimnáziumok alsó osztályaiban – ne vegyen igénybe többet napi két óránál. Időközben már orvosok egész sora nyilatkozott egyre kritikusabb hangvételben a gyerekek túlzott iskolai igénybevételéről (Plake, 1991. 151–153).

A század végén a diákok körében elharapódzó öngyilkossági sorozatot is a túlterhelés számlájára írták. A vita egyre jobban kiéleződött, az ellentábor sem várta sokáig magára. Egy magát meg nem nevező badeni pedagógus nehezményezte, hogy a politikusok az iskola ügyében inkább az orvosokra hallgatnak, mint a filológusokra, a klasszikus nyelvek tanáira. Így az a látszatot keltik, hogy végső soron „minden iskolai tanóra káros lehet az egészségre”. Pedig a nevelés egyik célja éppen az erőfeszítésre való képesség kell, hogy legyen. A túl sok kellemes foglalatosság ártalmas, a 14-16 éves fiatalságnak éppen a szigorú nevelésre van szüksége, mivel amúgy is a lelki erők pazarlása jellemzi ezt a korosztályt (Wendt, 1883).

A század nyolcvanas éveiben Németország egyre több városában alakultak iskolai reformokat sürgető egyesületek. Poroszországban 22.000 aláírást gyűjtöttek a túlterhelés ellenzői, akik a probléma megoldását a klasszikus stúdiumok óraszámának csökkentésében látták. 1890-ben II. Vilmos császár is állást foglalt a kérdésben: egy nevelésügyi konferencia megnyitása alkalmával az ifjúságra nehezedő túlterhelést a túlfeszített íjhoz hasonlította. Szükségesnek tartotta a tananyag jelentős csökkentését. A császári óhajt tett követte: a német gimnáziumok reformja során az 1892-ben életbe lépő tantervben már 16 órával csökkentették a heti óraszámot, jelentősen mérsékeltek a latin és görög tantárgy anyagát, valamint az érettségi vizsgák követelményeit.

A Kolozsvárról áttelepített egyetem első szegedi évei

A 20. század húszas–harmincas éveiben a Kolozsvárról 1921-ben „ideiglenesen” Szegedre telepített egyetem helyzete fokozatosan konszolidálódott. A meginduló fejlődés nagymértékben volt köszönhető Klebelsberg Kunó kultuszminiszter támogatásának. Ennek a fellendülésnek látványos jelei az egyetemi építkezések, amelyek kiváló építészek tervei alapján valósultak meg. Először, 1924 és 1929 között a Tisza-parti klinikák épültek fel, amelyeknek tervezője Korb Flóris volt. Ezt követően, 1929 és 1930 között születtek meg a Rerrich Béla műépítész elképzeléseit megvalósító Dóm téri természettudományi kutatóintézetek.

Az infrastruktúra fejlesztésével párhuzamosan nagyarányú szervezeti fejlesztés is lezajlott a szegedi felsőoktatás történetében akkor, amikor Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1928-ban Szegeden szervezte újjá a fővárosból ide telepített polgári iskolai tanárképző főiskolát. A polgári iskola a 10–14 éves korosztály számára jól hasznosítható, gyakorlatias műveltséget nyújtó középfokú iskola volt, amely számára ettől fogva férfi tanárokat csak Szegeden, tanárnőket pedig itt és két felekezeti intézetben képeztek. A főiskola ennek következtében hamarosan a magyar felsőoktatás egyik legjelentősebb országos beiskolázási rádiuszú tanárképző intézménye lett, amely az egyetemmel kooperálva valósította meg a tanárképzést.

Klebelsberg az új intézmény és a vele szerves kapcsolatban álló gyakorló polgári iskola Szegedre telepítésével több célt kívánt megvalósítani. Egyrészt új alapokra helyezte a tanárképzést, másrészt a szegedi egyetemet is segítette a két intézmény közötti együttműködés koncepciójának megteremtésével és gyakorlati kivitelezésének szorgalmazásával.

A gazdasági válság hatása az egyetemet sem kímélte. Hatása azon is érzékelhető, hogy a tanszékek és a „segédtanerők” (tanársegédek) száma a harmincas évek elejétől csökkent. Ez utóbbiak létszáma 1921-ben 103 volt, 1931-re 177-re növekedett (közülük 59 nem kapott díjazást), majd a válság hatására 1934-ben már csak 98 fizetésben részesülő tanársegéd működött az egyetemen (Vitéz Nagy, 1941).

Szent-Györgyi Albert pedagógiai nézeteinek alakulása

Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas biokémikus azok közé a professzorok közé tartozott, akiket az egyetemi és a társadalmi közélet iránti folyamatos és felfokozott intenzitású érdeklődés jellemzett. Szorosan vett természettudományos kutatási témái mellett szüntelenül foglalkozott a filozófia, a társadalomtudományok és művészetek elméleti és gyakorlati kérdései is.¹

Fordulatokban bővelkedő életrajza arról árulkodik, hogy hazaszeretetét élete végéig megőrző világpolgár volt, aki élt a világ számos országában, de hazatért, ha meggyőződött arról, hogy itthon van rá szükség. A húszas-harmincas években kutatóként több-kevesebb időt töltött Prágában, Berlinben, Leidenben, Groningenben és Cambridge-ben, de Klebelsberg Kunó korabeli vallás- és közoktatási miniszter hívó szavának engedve 1929-ben hazalátogatott, majd 1931-ben feleségével hazaköltözött, és Szegeden telepedett le. A nevelés és az egyetem kapcsolatának kérdéskörével legintenzívebben már itt, szegedi egyetemi professzorsága idején (1931–1945) foglalkozott.

Beszéd az Országos Testnevelési Tanács kongresszusán (1930)

Az Angliából hazatérő Szent-Györgyinek a vizsgált időszakba tartozó első beszéde 1930 novemberében hangzott el az Országos Testnevelési Tanács kongresszusán. Felszólalását drámai képpel nyitja:

„Hazánk ma legválságosabb óráit éli, melyekben szüksége van fiainak minden szikrányi képességére, ha nem akarja, hogy neve az élők sorából kitöröltsék. Ez a súlyos próbáltatás iskolarendszerünk elé is egészen új célokat, új követelményeket állít. Az iskola mint az ifjúság, a jövő építője és formálója döntően szól bele a nemzeti létért való küzdelmünk kimenetelébe.” (Szent-Györgyi, 1930.) A válságos időkben tehát az iskola az, amittől az ifjúság helyes nevelése révén a boldogabb jövőt várhatnánk. Az iskolarendszer azonban maga válságban van, „nem felel meg az idők új és súlyos követelményeinek”.

Az ideális iskola hivatását Szent-Györgyi nem a közoktatás iskolatípusain keresztül, hanem az egyetemre vonatkoztatva vizsgálja. Arra a kérdésre, hogy mi az egyetem célja, szemléletes párhuzamot von a két leghíresebb angol magánegyetem, Oxford és Cambridge, valamint a korabeli európai egyetemek között. Az európaiakkal kezdi:

„Az egyetem, mint minden iskola, tanítványaival két dolgot tehet: taníthatja és nevelheti őket. Az európai kontinensen a legtöbb egyetemnek az a felfogása, hogy ő nem nevelő, hanem tisztán tanító intézmény, szakiskola.”²

Szent-Györgyi Albert a kontinentális európai modellel az angol mintát állítja szembe. Oxford és Cambridge falai között kis számban képeznek ugyan kiváló kutatókat, de a fő szerep ott mégis a nevelésé: *„Itt nem jogászokat, kémikusokat vagy doktorokat, hanem elsősorban embereket*

¹ Köztudomású például, hogy szegedi rektorsága idején, 1941 elején az ő támogatásával jött létre a szegedi egyetemisták híres Hamlet-előadása az ígéretes, de fiatalon elhunyt tehetség, Horváth István rendezésében.

² Meg kell jegyeznünk, hogy a szegedi tudós e ponton kissé nagyvonalúan kezeli a történeti egyetem típusokat. Az újkori európai egyetem legjelentősebb archetípusa ugyanis a 18. század végétől kezdve lezajló filozófiai diskurzus eredményeként létrejövő neohumanista műveltségeszményre épül, amelynek legfőbb képviselője Wilhelm von Humboldt (1767–1835). Az ő felfogása szerint az egyetem működését meghatározó alapvető eszme a kutatás és a tanítás egysége, valamint az emberformálás, az emberi tartalmak kiteljesítése a „Bildung” (jellemformáló művelődés) révén. Ezzel párhuzamosan, ezt ellenpontozva alakult ki az a francia koncepció, amely az egyetem szakképző („szakiskola”) funkcióját hangsúlyozza.

nevelnek” – foglalja össze a lényegét. Az angol modell lényegének érzékeltetése érdekében egy személyes történetet mesél el, találkozását egy cambridge-i hallgatóval:

„Először jutottam közelebb a rejtély nyitjához, mikor egyszer egy diákot délután a lakásán próbáltam felkeresni. Mikor becsöngettem délután a diák lakásán, az ajtónyitó csodálkozott tudatlanságomon, mellyel a diákot délután otthon és nem a sportpályán keresem. Beültem a diák szobájába, hogy ott megvárjam. Ebben a szobában feltűnt, hogy ott minden volt: evező, hockey bot, golfütő, criket bot stb. Csak egy dolog nem volt: tankönyv. Mikor hosszú várakozás után a diák végre hazatért, kimelegetve, kipirulva a sporttól, s én az illő bemutatkozás után megkérdeztem, hogy mivel foglalkozik ő itt Cambridge-ben, a válasz az volt, hogy: »Evezek«. Csodálkozott, mikor azt mondtam, hogy: »Nem úgy értem, hanem azt szeretném tudni, hogy mit hallgat?« Rövid gondolkodás után megmondotta, hogy tantárgya filozófia és pszichológia. Mikor megkérdeztem, hogy minek készül, azt felelte, hogy kimegy kereskedőnek Indiába.”

A hazai iskolarendszer problémái nem az egyetemen, hanem a középiskolában kezdődnek. Ez az intézmény abban látja fő feladatát, hogy *„a hallgatóinak fejébe 100 vagy 200 kilónyi könyv tartalmát átpréselje, azután ismét szabadlábba helyezvén őket”*. Ez a lélektelen sulykolás megöli a gyermeket. Az egyetemre kerülő fiatalból már

„12 évi magolás és drukkolás kivert, kigyilkolt minden eredetiséget, minden érdeklődést, azt már semmi más nem érdekli, minthogy hányadik lap aljától hányadik lap tetejéig kell a leckét megtanulni, hogy a vizsgán átcúszhasson, és egyetlen vágya és reménye az, hogy megszerezvén a diplomát valami álláshoz jusson és ilyen módon a saját életének a terhet és nyűgét az állam nyakába varrja. Ma nálunk minden hatéves gyermekkel az történik, ami szokott történni egy apagyilkossal, hogy elítélik 12 évi szabadságvesztésre és szigorított kényszer-munkára. Az iskolában a gyermeki lélek minden erénye, a pajkosság, a vidámság, az elevenesség bűn. A gyermeki lélek tudásra való szomját magolással és fenyegetéssel, élettelen tanítással elégítik ki. És mikor 12 év után ilyen előkészítéssel a serdülnő ifjút hozzánk küldik az egyetemre, mi azután tanítjuk, tanítjuk, tanítjuk és tanítjuk őket. És amikor azután további öt év alatt végleg megfosztottuk őket a szabad cselekvés és gondolkodás minden képességétől, akkor hirtelen kilökjük őket az életbe, és még a végén azon csodálkozunk, hogy ott nem tudnak a saját lábukon megállni, és hogy ez a szegény ország nem tud a maga nyomorúságából kivergődni.” És mit tanulnak a fiatalok a középiskolában? Szinte semmit – mondja Szent-Györgyi Albert. „...a középiskolából kikerült ifjúság a természethez vagy természettudományhoz; nem ért, modern nyelvet úgy, hogy egy egyszerű levelet képesek lenne megfogalmazni, vagy egy idegennel beszélni, nem tud.”

A túlméretezett középiskolai tananyag, a házi feladatok kontrollálatlan tömege és a testmozgás hiánya az ifjúság szellemi túlterheléséhez vezet – ez a kritika nem előzmény nélkül való. Szent-Györgyi Albert 1930-ban az egyetemi túlterhelés megoldását keresi:

„Itt az egyetemen az első lépésnek a tanórák drasztikus redukciójának kell lennie, amely déli egy óra után megtilt minden előadást és lehetővé teszi, hogy minden diák legalább minden második délutánját a sportnak szentelhesse.” (Szent-Györgyi, 1930.)

Természettudományi képzés és laboratóriumi munka az egyetemi oktatásban (1936)

Az írás tartalma gyökeres paradigmaváltást jelez. Az évtized elején Szent-Györgyi még az angol nevelő-egyetem modelljét állította példaként, és az egyoldalú szellemi túlterhelés ellen emelt szót. Most viszont már egy kiegyensúlyozott, hármas funkcióról ír, amelyben a tudományok művelése és oktatása mellett helyet kell kapnia az életpályára felkészítő szakképzésnek is. Az egyetemi szakképző funkció felerősödését a tudós azzal indokolja, hogy 19. század végétől kezdve a természettudomány

megváltoztatta az emberiség jelentős részének életmódját, új formákat adva, óriási iparágakat teremtve:

„Ez az új helyzet új feladatokat ró az egyetemre, amelynek szervezete és egész berendezkedése az újkort megelőző időkből származik. Míg azelőtt az egyetemeket s azoknak professzorait a tudni vágyóknak csak kis serege leginkább magáért a tudásért kereste fel, addig ma az egyetem az ifjúság nagy tömegének nyitja meg kapuit, s ennek az ifjúságnak legnagyobb része többé nem a tudományt, hanem szakképzettséget keres, hogy szakképzettségével kenyerét megkereshesse és az életnek hasznos munkása lehessen.” (Szent-Györgyi, 1936.)

Az egyetemnek ezért most már az életre felkészítő szakiskola szerepét is be kell töltenie. Az ifjúságnak ugyanis *„joga van tőlünk azt a tanítást megkövetelni, amelyre őket felvettük, melyért ők a leckeért megfizették.”* *„Nekünk pedig kötelességünk ezt a tanítást megadni.”* De ki nyújtja a diákságnak ezt a szakmai képzést? Az egyetemi tanár

„méltó felháborodással utasítja vissza a gondolatot, hogy ő órák hosszat álljon naponta az előadóasztal mellett, hogy az elemi anyagot a különböző szakmák szempontjából újra és újra előadja ahelyett, hogy tudományát művelné és tanítaná.”

A szakoktatás igényeit kielégítő kurzusok tartása a tansegédszemélyzet dolga lenne, amelynek létszáma és minősége sürgős fejlesztésre szorul.

A tanulmányban Szent-Györgyi Albert még három olyan témát érint, amelyek vezérmotívumai az egyetem szerepéről megfogalmazott korábbi és későbbi gondolatainak. Az egyiket már láttuk az előbb: ez a szellemi túlterhelés kritikája. 1936-ban tovább fejtegeti az 1930-ban elkezdett témát: Az egyetemen az ifjúságnak nem azt tanítják, amire szüksége lenne, hanem a tudományosságra való hivatkozással rájuk sok terhet raknak rájuk. Az eredmény pedig lesújtó: egy *„görnyedt hátú féltudós, aki az életre alkalmatlan”*.

A következő téma a könyv félreértett szerepe:

„Egy, az egész magyar tanítást átítató tévhit, hogy a könyv arra való, hogy megtanuljunk. Ez alapjában téves. Ha az adatokat a fejünkben tartjuk, úgy minek a könyv? (...) Amit meg kell tanulnunk, az éppen az, ami nincs a könyvben: a nagyobb benső összefüggéseket meglátni, megérteni, s a könyvet magát helyesen használni.”

A fej a gondolkodásra való, nem az adatok sokaságának tárolására – ez a motívum Szent-Györgyi későbbi írásaiban is felbukkan.

A harmadik téma a jó tanítás. Ennek fő ismérve a tanítványok egyéniségének figyelembevétele:

„A tanításnak le kell szállnia a katedráról és tudomásul kell vennie, hogy nem csak agyvelőkkel, hanem fiatal emberekkel van dolga. Különösen a természettudományok terén kell ezt szem előtt tartanunk, ahol az önálló szemlélődés s gondolkodás taníthat csak meg az ismertet megérteni, s az ismeretlent meghódítani.”

Rektori székfoglaló (1940)

A második bécsi döntés nyomán 1940-ben az ideiglenesen Szegeden elhelyezett Ferenc József Tudományegyetem visszatért ősi székhelyére, Kolozsvárra. Az 1940/41-es tanévben – a rendkívül nehéz körülmények ellenére öt karon kezdődött el a munka. Ezek a következők voltak: 1. jog- és

államtudományi kar, 2. orvostudományi kar, 3. bölcsész-, nyelv- és történettudományi kar, 4. matematikai és természettudományi kar és 5. közgazdaságtudományi kar. A menekült egyetemet hazatelepítő 1940. évi XVIII. törvénycikk Szeged számára kárpótlásul egy új egyetem alapításáról is rendelkezett. Az új Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetemen a következő négy kar létesítéséről rendelkezett a törvény: 1. jog- és államtudományi kar, 2. orvostudományi kar, 3. bölcsész-, nyelv- és történettudományi kar, 4. matematikai és természettudományi kar. A professzorok egy része Kolozsvárra költözött, mások Szegeden maradtak, és az új egyetem tanári gárdájának törzsét képezték. Az utóbbiak közé tartozott Szent-Györgyi Albert is.

A negyvenes évek elején egyetem első számú vezetői még évente váltották egymást a rektori székben. Hivatalukba való beiktatásuk után székfoglalóval köszöntötték az egyetem polgárait. Ezek a később nyomtatásban is megjelentetett beszédekben az újonnan beiktatott rektorok többnyire saját egyetempolitikai elképzeléseiket vázolták fel.

Szent-Györgyi Albert az 1940/41-es tanévben volt a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem rektora. Székfoglalója tartalmát tekintve abba a sorozatba illeszkedik, amely egy évtizeddel korábban kezdődött, és amelyben szerző a közoktatás és az egyetem kritikájából kiindulva fogalmazza meg a felfogása szerint ideális egyetem fő feladatait.

Figyelemre méltó, ahogyan ezeknek a teendőknél a definiálása változik az egyes publikációkban. A rektori beköszöntő beszédben Szent-Györgyi már az egyetem négy feladatáról beszél: Az egyetem

„legősibb hivatása gyűjteni, terjeszteni, és gyarapítani az emberi tudást. Második feladata kis számban nevelni a jövőnek tudósokat, akik majdan ezt a hivatást tőlünk átveszik. Újabb eredetű, de nem kevésbé magasztos az egyetemnek harmadik hivatása, nevelni a haza számára polgárokat, akik el vannak látva a szellem fegyverével.” Negyedik különleges hivatása, pedig *„hogy a nagy magyar Alföldnek központja legyen”.* (Szent-Györgyi, 1940.)

Az első három feladatkör – mint láttuk – az e tárgyban írt korábbi műveiben is megjelenik, de az utolsó már egy új elem a rendszerben (Ezt az „Alföld-központ”-ra vonatkozó elképzelést olvasva adódik egy gondolattársítás. A magyar iskolák történetéből jól ismerjük az alapfokú képzéstől az akadémiáig felmenő lineáris képzést nyújtó protestáns kollégiumok sajátos tudáskoncentrátor és közvetítő szerepét. Ezek az iskolák – mai kifejezéssel élve – „regionális tudásközpontként” is működtek. Két szempontból is. Egyfelől tehetséges, de szegény sorból származó kisdíjakokat fogadtak be falaik közé, akik az anyakollégiumban váltak értelmiségi szakemberekké. Ez a tehetség-gondozás egy korai példája volt a magyar iskolatörténetben. Másfelől az is évszázados gyakorlat volt, hogy az anyakollégium huszon-egynéhány éves nagydiákokat küldött egy-két évre tanítónak a közelebbi vagy távolabbi városok és falvak iskoláiba. Ezek a „tógás” diák-tanárok pedig élő közvetítő kapocsként közvetítették a magukkal a kollégiumban elsajátított tudást, és átadták azt a gondjaikra bízott kisdíjakoknak.).

Újra felvetődik az ősi dilemma: tudósképző legyen az egyetem, vagy pedig a „közéleti hivatásra” felkészítve nyújtson szakképesítést? Szent-Györgyi Albert ez utóbbi feladatot itt már nagyobb figyelemben részesíti, mint korábban. Azzal érvel, hogy az egyetem megnyitotta a kapuit az ifjúság tömegei előtt, akik nem tudósok, hanem „a közélet hasznos polgárai” akarnak lenni.

A szakképesítést is nyújtó egyetem azonban nem egyenlő a szakiskolával. Az egyetemnek nevelnie is kell a hallgatóit: „jellem- és szellemi tulajdonságok” egész sorát elvárva tőlük, amelyek

között szerepel az alkotás- és cselekvésvágy, a felelősségérzés, a tettekésség, a józan és gyors ítélőképesség, a becsületesség, az érdeklődés és az önzetlenség. Mindemellett az egyetemnek az egészséges életmódra is nevelnie kell. Ahogyan a frissen beiktatott rektor fogalmaz beszéde végén:

„... a hivatás betöltéséhez még egészség is kell, s így az egyetemi polgárt széles vállúnak, egyenes hátúnak, pozsgás képűnek is szeretném látni, amiről szintén egyetemünknek kell gondoskodnia.” (Szent-Györgyi, 1970. 123.)

Előadás a hibás és a helyes pedagógiáról (1941)

Az egyetempedagógiával kapcsolatos publikációk sorát a vizsgált időszakban ismét egy előadás zárja, amelyet Szent-Györgyi Albert a Szegedi Egyetembarátok Egyesületének közönsége előtt mondott, és amelynek szövegét a *Magyar Nemzet* című lap közölte 1941. február 28-án. Szent-Györgyi ebben az előadásában már expressis verbis úgy fogalmaz, hogy az egyetem legfőbb célja a szakemberképzés:

„Az egyetem legfőbb célja nem az, hogy tudósokat neveljen, hanem főleg az, hogy a fiatalságot előkészítse a közéleti pályára. Az egyetem az őt fenntartó nemzettel szemben új, nagy felelősséggel tartozik. Gondoskodni kell arról, hogy az ifjúság ideseregülő tömegei itt az élet és a nemzet hasznos egyedeivé, polgáraivá növekedhessenek.” (Szent-Györgyi, 1941.)

Mielőtt azonban azt a következtetést vonnánk le, hogy a tudós ebben a beszédében már csak a „földhözragadt” utilitarizmus emeli piedesztálra, érdemes tovább olvasnunk:

„Az iskolának célja nem elvont pedagógiai eszmék szolgálata, hanem hasznos, boldog, egészséges honpolgárok nevelése. [...] A szaktudás elsajátíttatása nem elégséges, mert jellembeli, erkölcsi, értelmi és testi sajátosságoknak bizonyos sorozata nélkül a szaktudás magában értéktelen, sokszor meg egyenesen ártalmas.”

A hasznosság-elv tehát kiegészül itt a közösségbe tagolódó egyén boldogságára való törekvéssel, ami a társadalmi életben való boldogulás nélkül nehezen képzelhető el.

Szent-Györgyi Albert gondolatait az élő beszéd sajátosságaihoz igazodva és a retorikai hatáskeltés eszközeivel felékesítve tudta átadni közönségének. Ez a képessége főleg akkor válik szembetűnővé, amikor vitriolos kritikában részesíti a korabeli iskolaügyet. A következő idézet is ezt illusztrálja:

„Elnézem a mi kis 12 éves cserkészeinket. Ennyi talpraesettséget, kedvességet, önzetlenséget, életerőt alig találni másutt. Ez nem az ifjúság könnyű lelkendezése, itt még zavartalanul buzog a mi nemzeti erőnk forrása. És mi lesz ezekből az értékekből? Hol sikkadnak el? A középiskolából kikerülő fiatalember látszólag már fáradt, fásult, a 25 éves pedig, aki az életbe lép, már csak valami nyugdíjas állásról álmodozik, ahol semmiféle felelősség nem súlyosodik a vállaira. Itt a nevelésben, az oktatásban, a tanításban kell valami alapvető hibának lennie, amely a 10 és 20 év között kitapossa a lélekből a legdrágább tulajdonait, amelyekre legelsősorban lenne szükség az építőmunkában. Nagy tömeg felesleges tudás ballasztjával kerülnek a mi fiaink az egyetemre.” Figyelemre méltó értékelés...

Szent-Györgyi Albert egyetempedagógiájának summája

Szent-Györgyi Albert egyetempedagógiai tárgykörben közzétett publikációban jól látható módon jelennek meg a változó az állandó gondolati elemek. Három témakör különíthető el e tekintetben:

1. Érzékelhető, hogy az egyetem feladataira vonatkozó nézetei átformálódtak az 1930-tól 1941-ig terjedő időszakban. A kutató, tudóst-képző és szakembert formáló feladatok szerepéről való gondolkodásmódja változott: a hangsúlyok a gyakorlati szakemberképzésre tevődtek át az évtized végére.
2. Az egyetem jellemnevelő, embert-formáló hangsúlyos feladatáról kifejtett meggyőződése viszont nem változott, és ezzel a markáns felfogásmódjával egy fontos irányzatot hozott létre az egyetem szerepéről való gondolkodás hazai történetében.
3. Folyamatosan jelenlévő, de egyre kritikusabb attitűddel kifejtett témája ezeknek a publikációknak az iskolakritika, amely nemcsak a középszintű iskolákat, hanem az egyetemet is érinti.

Mint már említettük, Szent-Györgyi Albert pedagógiai gondolatait nem a neveléstudomány „hivatásos” képviselőjeként, nem pedagógiai szakíróként fejtette ki, hanem a társadalmi élet számos kérdése iránt fokozottan érdeklődő tudósként, az egyetem sorsa iránt felelősséget érző egyetemi polgárként. Felfogásának alakulására hatással volt az a szellemi közeg, amelyben nevelői elképzeléseit megfogalmazta. E témakörben publikált beszédeiben és írásaiban azonban egy olyan sajátosan új tartalom is megjelenik, amely egyedivé és a mai olvasó számára is tanulságossá teszi az ő pedagógiáját. Ez a motívum az emberi teljességre való nevelés igénye, azaz a harmonikus személyiség nevelésének programja a felsőoktatás pedagógiájában is.

Források*

- Bisztray Gyula, Szabó T. Attila és Tamás Lajos (szerk.) (1941): *Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története*. Budapest.
- Manoff, Wasil (1899): *Das Überbürdungsproblem in den höheren Schulen Deutschlands mit besonderer Berücksichtigung des preußischen Gymnasiums*. Dissertation, Jena.
- Négyszemközt (1941): Szent-Györgyi Albert professzorral. A Nobel-díjas tudós nyilatkozata a diákegység jelenéről és jövőjéről. *Magyar Nemzet* 4(47) 5, 1941. február 26.
- Szent-Györgyi Albert felszólalása 1930 novemberében az Országos Testnevelési Tanács kongresszusán. <http://www.bowen-gyor.hu/szuloknek/szent-gyorgyi-albert/>
- Szent-Györgyi Albert (1936): Természettudományi képzés és laboratóriumi munka az egyetemi oktatásban. In: Mártonffy Károly (szerk.): *Magyar Felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai*. Bölcsészeti, Orvosi és Műszaki Szakosztályok, Budapest.
- Szent-Györgyi Albert (1940): Rektori székfoglaló 1940. In: Szent-Györgyi Albert: *Egy biológus gondolatai*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1970. 120–124.
- Szent-Györgyi Albert (1941): Előadás a hibás és a helyes pedagógiáról. *Magyar Nemzet* 4(49) 4., 1941. február 28.
- Szent-Györgyi Albert (1970): *Egy biológus gondolatai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Szent-Györgyi Albert (1973): Észrevételek a nevelésről. In: Szent-Györgyi Albert: *Válogatott tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Szent-Györgyi Albert (1975): *Az élet jellege*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Szent-Györgyi Albert (1983): *Válogatott tanulmányok*. Gondolat, Budapest.
- Vitéz Nagy Iván (1941): A száműzetés évei Szegeden. 1920–1940. In: Bisztray Gyula, Szabó T. Attila és Tamás Lajos (szerk.): *Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története*. Budapest.
- Wendt, Gustav (1883): *Die Gymnasien und die öffentliche Meinung*. Karlsruhe.

Felhasznált irodalom

- Kardos István (1975): Beszélgetés Szent-Györgyi Alberttel. In: Szent-Györgyi Albert: *Az élet jellege*. Magvető Kiadó, Budapest, 1975. 53–117.
- Marjanucz László, Antal Tamás és Vajda Tamás (szerk.) (2022): A szegedi tudományegyetem és elődei története. II. rész. *A kolozsvári egyetem története az alapítástól a szegedi újrakezdésig 1872–1921*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- Plake, Klaus (1991): *Reformpädagogik. Wissensoziologie eines Paradigmenwechsels*. Waxmann, Münster – New York.
- Pukánszky, Béla (2014): *The thoughts of Albert Szent-Györgyi on pedagogy*. In: *The intellectual heritage of Albert Szent-Györgyi*. Szegedi Egyetemi Tudástár 2. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged. 153–169.
- Pukánszky Béla (2021): Német orvosok iskolakritikája és pedagógiai munkássága a 19. században. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Pedagógiai tanulmányok a világjárvány idején*. International Research Institute, Komárno. 36–44.
- Tóth Tamás (2006): Az európai egyetem és a modern filozófiák. In: Tóth Tamás (szerk.): *Az európai egyetem funkcióváltásai*. Felsőoktatás-történeti tanulmányok, Budapest.
- Vincze Gábor (2006): *A száműzött egyetem*. JATEPress, Szeged.

* A tanulmányban előforduló webes hivatkozások utolsó ellenőrzési dátuma: 2025. november 3.

